

Eesti hilisteismeliste väärtused: seosed tajutud hoolivuse, kooli asukoha ja pere sotsiaalmajandusliku staatusega

Anni Tamm^{1a}

^a Tartu Ülikooli psühholoogia instituut

Annotatsioon

Uurimuse eesmärk oli välja selgitada, kuidas seostuvad hilisteismeliste väärtustega tajutud eakaaslaste ja õpetajate hoolivus, aga ka kooli asukoht ja pere sotsiaalmajandusliku staatuse näitajad. Uurimuses osales 528 kümnenda klassi õpilast (keskmine vanus 16,25). Nende väärtusi hinnati Schwartzi portreeküsimustikuga ning tajutud eakaaslaste ja õpetajate hoolivust kahe üksikväärtusega. Tulemused näitasid, et teismelised väärtustasid enim heasoovlikkust ja hedonismi. Väikelinna koolide õpilastele oli võim vähem oluline ning turvalisus olulisem kui suurlinna koolide õpilastele. Teismelised, kelle emal oli kõrgem haridus, pidasid kõikehaaravust vähem oluliseks kui need, kelle emal oli madalam haridustase. Kui eakaaslaste hoolivus teismeliste väärtustega ei seostunud, siis õpetajate hoolivus seostus enamiku väärtustega. Mida hoolivamatenas tajuti õpetajaid, seda kõrgemalt väärtustati teiste inimeste heaolule, looduse hoidmisele ja reeglite järgimisele orienteeritud väärtusi.

Võtmesõnad: väärtused, sotsialiseerimine, teismelised, õpetajad, eakaaslased, tajutud hoolivus

Sissejuhatus

Õpilaste kultuuri- ja väärtuspädevuse arendamine hõlmab muu hulgas nende väärtuste arengu toetamist. Väärtussüsteem kujuneb välja ning muutub võrdlemisi stabiilseks varaseks täiskasvanueaks (Vecchione *et al.*, 2016). Teismeeas aga veel uuritakse väärtusi ning tegeletakse aktiivselt identiteediotsingutega (Hoffmann-Towfigh, 2007; Knafo & Schwartz, 2004; Tulviste & Tamm, 2014). Seega võib just teismeiga pidada väärtuste kujunemise seisukohast kriitiliseks arenguperioodiks. Tähtis on mõista, millised tegurid teismeliste väärtusi mõjutada võivad. Siinne uurimus selgitab välja seosed teismeliste väärtuste ja tajutud eakaaslaste ja õpetajate hoolivuse vahel. Lisaks uuritakse teismeliste sotsiaalmajandusliku staatuse näitajate ja kooli asukoha võimalikku mõju.

---

¹ Psühholoogia instituut, Tartu Ülikool, Näituse 2, 50409 Tartu; anni.tamm@ut.ee.

Teismeliste väärtused

Väärtuste defineerimisel ja hindamisel lähtutakse siinses uurimistöös Schwartzi väärtusteooriast (1992). Väärtused on situatsioonideülesed motivatsioonilised eesmärgid, mis näitavad, mis on inimesele elus oluline (Schwartz, 1992). Schwartz (1992) eristas kümme põhiväärtust (vt tabelit 1), mis paigutuvad kahele dimensioonile. Eneseupitamise (võim ja saavutus) vs. eneseületamise (heasoovlikkus ja kõikehaaravus) dimensioon vastandab enda ja teiste heaolule orienteeritud väärtusi. Muutustele avatuse (stimulatsioon, enesemääratlemine ja hedonism) vs. alalhoidlikkuse (traditsioon, turvalisus ja konformsus) dimensioon vastandab iseseisvale mõtlemisele ja käitumisele ning vaheldusrikkusele orienteeritud väärtused stabiilsusele, turvalisusele ja sotsiaalsete normide järgimisele suunatud väärtustega. Selle teooria järgi ei saa samal ajal võrdset oluliseks pidada ühe dimensiooni eri otstes paiknevaid väärtusi. Eneseupitamise ja muutustele avatuse väärtusi võib pidada enesele orienteerituteks. Eneseületamise ja alalhoidlikkuse väärtused peegeldavad teistele orienteeritust.

Tabel 1. Schwartzi kümne põhiväärtuse motivatsioonilised eesmärgid (Schwartz, 1992)

Väärtus	Motivatsiooniline eesmärk
Võim	Sotsiaalse staatuse ja prestiiži saavutamine ning kontroll või domineerimine inimeste ja vahendite üle.
Saavutus	Isikliku edu saavutamine, demonstreerides kompetentsust sotsiaalsete standardite järgi.
Heasoovlikkus	Teiste inimeste heaolu säilitamine ja soodustamine.
Kõikehaaravus	Kõigi inimeste ja looduse mõistmine, hindamine, sallimine ja kaitsmine.
Stimulatsioon	Põnevus, uudsus ja elus väljakutsete vastuvõtmine.
Enesemääratlemine	Iseseisev mõtlemine ja tegutsemine – valimine, loomine ja katsetamine.
Hedonism	Nauding või aistinguline heameel.
Traditsioon	Austus, tunnustus ja pühendumine kommetele ja ideedele, millega inimese enda religioon või kultuur teda mõjutab.
Turvalisus	Ühiskonna, suhete ja iseenda kaitstus, harmoonia ja stabiilsus.
Konformsus	Selliste tegevuste ja kalduvuste talitsemine, mis võiksid teisi ärritada või kahjustada ja olla vastuolus sotsiaalsete normidega.

Uurimused näitavad, et teismelised peavad olulisimaks neid väärtusi, mis seostuvad otsustus- ja tegevusvabaduse, uudsuse, elunautimise, aga ka teiste inimeste heaoluga (Cieciuch, Davidov, & Algesheimer, 2016; Daniel & Benish-Weisman, 2019; Tulviste, Harro, & Tamm, 2018; Tulviste & Tamm, 2014). Täiskasvanutega võrreldes on just enesele orienteeritud väärtused teismeliste

jaoks olulisemad. Teismeikka jõudes tõusevad enesemääratlemine ja hedonism väärtushierarhias esiossa (Collins, Lee, Sneddon, & Döring, 2017; Tulviste *et al.*, 2018; Vecchione *et al.*, 2020). Hiljutise pikiuuringu järgi muutub enesemääratlemine keskmisest kuni hilisteismeeani järjest tähtsamaks (Daniel & Benish-Weisman, 2019). Neid väärtusi võib teismeeas funktsionaalseks pidada, sest need toetavad identiteediotsinguid ja teismeliste kohanemist (Milfont, Milojev, & Sibley, 2016; Tamm, Tulviste, & Tõnissaar, 2020b).

Väärtuste ja nende arengu mõistmise olulisust tõendab väärtuste tugev seos käitumise, hinnangute ja otsustega. Nimelt suunavad väärtused inimeste käitumist ja sündmuste valikut ning nende kohta antavaid hinnanguid (Schwartz, 1992). Teismeliste väärtused seostuvad näiteks nende akadeemilise (õppimine, akadeemiline petturlus) ja sotsiaalse käitumisega (nt teiste aitamine, kiusamine ja sellesse sekkumine; Berson & Oreg, 2016; Koscielniak & Bojanowska, 2009; Menesini, Nocentini, & Camodeca, 2013; Tamm & Tulviste, 2015). Ka teismelised ise tajuvad väärtuste mõju oma käitumisele ja otsustele (Lewis-Smith, Pass, & Reynolds, 2020).

Teismeliste väärtusi mõjutavad tegurid

Seni on enim uurimusi keskendunud lastevanemate kui peamiste sotsialiseerijate rollile teismeliste väärtuste kujundamisel. Sotsialiseerimist võib mõista kui protsessi, mille käigus arendatakse lastes neid oskusi ja väärtusi, mis on vajalikud selleks, et olla kohanemisvõimeline ja saada ühiskonnas hästi hakkama (Maccoby, 1992). Sotsialiseerimisel on seejuures rõhutatud just lapse ja vanema vahelise suhte afektiivsete tunnuste olulisust (Maccoby, 1992). Vanemlik soojus ja aktsepteeritus toetavad lapse arengut eri kultuurides selle läbi, et loovad last toetava emotsionaalse kliima, kus laps on vanemlikele mõjuvustele rohkem avatud (Khaleque & Rohner, 2002; Steinberg, 2001). Tajutud vanemlik soojus on uurimuste järgi ka väärtuste ülekannet soodustav faktor: see suurendab teismeliste huvi ja tähelepanelikkust vanemate sotsialisatsiooni-väärtuste suhtes ja nende tajumise õigsust ning teismeliste soovi vanematega sarnaneda ja valmidust nende väärtusi omaks võtta (Barni, Ranieri, Scabini, & Rosnati, 2011; Danioni, Barni, & Rosnati, 2017; Friedlmeier & Trommsdorff, 2011; Knafo & Schwartz, 2003). Uurimused näitavad, et vanemate hoolivust tajuvad teismelised peavad teiste heaolule orienteeritud väärtusi olulisemaks ning võimu ja materiaalsusega seostuvat vähem oluliseks (Aluja, del Barrio, & García, 2005; Kasser, Ryan, Zax, & Sameroff, 1995; Prioste, Narciso, Gonçalves, & Pereira, 2015).

Vanemate kõrval peetakse ka teismeliste eakaaslasi ja õpetajaid olulisteks sotsialiseerijateks (Cemelcilar, Secinti, & Sumer, 2018; Steinberg, 2001). Peale vanemate nimetavad teismelised oma väärtuste mõjutajatena eakaaslasi ja kooli (Lewis-Smith *et al.*, 2020). Eakaaslaste ja õpetajate mõju teismeliste väärtuste kujunemisel mõistetakse uuringute põhjal aga veel vähe. Sotsialiseerimine on mitmesuunaline protsess (Grusec & Goodnow, 1994), kuid see uurimus keskendub kaasõppijate ja õpetajate võimalikule mõjule – kuivõrd nende hoolivus teismeliste väärtusi ennustab.

Suhetel õpetajate ja eakaaslastega on erinev funktsioon, kuid mõlemad on teismeliste arengu seisukohast vajalikud (Hartup, 1979; Laursen & Bukowski, 1997) ja seostuvad näiteks teismeliste psühholoogilise heaoluga (Tulviste & Rohner, 2010; Schwarz *et al.*, 2012).

Suhted õpetajatega on vertikaalsed – võim on ebaühtlaselt jaotunud ning üks pool pakub teisele rohkem ressursse ja juhendamist (Laursen & Bukowski, 1997). Võib eeldada, et sarnaselt lastevanematega soovivad õpetajad lastes arendada neid oskusi, teadmisi ja väärtusi, mis soodustavad kohanemist ja ühiskonnas hästi hakkama saamist (Tam & Lee, 2010). Nende sotsialisatsiooniväärtustes on esikohal teiste inimeste heaolule ja suhetele orienteeritud väärtused (Tamm, Tulviste, & Martinson, 2020a; Thornberg & Oğuz, 2013; Tulviste, Mizera, & De Geer, 2012).

Suhted eakaaslastega on horisontaalsed: mõlemad panustavad ühtemoodi ning olulisteks tunnusteks on vastastikkus ja võrdsus (Laursen & Bukowski, 1997). Teismeeas muutuvad suhted eakaaslastega järjest tähtsamaks ning suureneb ka eakaaslaste mõju, mis samas hilisteismeeas taas vähenema hakkab (Sumter, Bokhorst, Steinberg, & Westenberg, 2009). Lähtudes uurimustest teismeliste personaalsete väärtuste kohta, võib eeldada, et eakaaslased toetavad eelkõige selliste väärtuste nagu elunautimine ning uudsus ja põnevus arengut (nt Tulviste & Tamm, 2014).

Kuigi kõik uurimused seda ei toeta (Prioste *et al.*, 2015), on mõned autorid järeldanud, et eakaaslased arendavad eelkõige enesele orienteeritud väärtusi ja vertikaalsetes suhetes soodustatakse eelkõige teistele orienteeritud väärtusi (Friedlmeier & Trommsdorff, 2011; Tamm, Kasearu, Tulviste, & Trommsdorff, 2018). Seda, kuivõrd eakaaslaste ja õpetajate hoolivus neid väärtusi kujundada võiks, on vähe uuritud. On väidetud, et nii nagu lapse ja vanema vahelises suhtes, on hoolivus oluline ka teistes sotsialiseerimiskontekstides – see loob emotsionaalse kliima, mis muudab lapse ja teismelise vastuvõtlikuks sotsialiseerija mõjutustele (Steinberg, 2001). Arutledes enda väärtuste ja neid mõjutavate tegurite üle, kirjeldasid teismelised toetavate eakaaslaste olulist mõju (Lewis-Smith *et al.*, 2020). Teised uurimused annavad aluse, uurimaks hooliva kooli keskkonna seoseid teismeliste väärtustega. Hiljutise pikiuuringu

järgi tõuseb akadeemiliste saavutuste väärtustamine eelkõige nende teismeliste seas, kes tajuvad aja jooksul enda ja õpetaja suhte paranemist (Özdemir & Özdemir, 2019). On leitud, et õpetajad peavad positiivse sotsiaalse keskkonna loomist üheks õpilaste väärtuste kujundamise viisiks (Thornberg & Oğuz, 2013; Ülavere & Veisson, 2018) ning nad kujundavad klassi sotsiaalset keskkonda oma väärtustest lähtuvalt; näiteks eneseületamise väärtusi oluliselt pidades kasutavad rohkem soojust ja optimaalset kontrolli hõlmavat õpetamistiili (Barni, Russo, & Danioni, 2018). Uurimus koolijuhtidega näitas, et kooli sotsiaalne kliima tööpoolest mõjutab õpilaste väärtusi: koolijuhid, kes väärtustasid näiteks teiste inimeste heaolu kõrgelt, panustasid hooliva koolikliima loomisesse, mis omakorda suurendas teiste inimeste heaolule orienteeritud väärtuste olulisust õpilaste jaoks (Benson & Oreg, 2016).

Lisaks tajutud hoolivusele koolis võetakse siinses uurimuses arvesse sotsiaalmajandusliku staatuse näitajaid, nagu ema haridus ja pere rahalised võimalused, ning võrreldakse suur- ja väikelinnas või asulas asuvate koolide õpilaste väärtusi. Kõik need tegurid mõjutavad varasemate uurimuste järgi seda, mida oluliselt peetakse, ning aitavad variatiivust teismeliste väärtustes paremini mõista. Kõrgema sotsiaalmajandusliku staatusega inimeste jaoks on enesele orienteeritud väärtused olulisemad, sest need soodustavad kohanemist ning hakkamasaamist. Näiteks töötavad kõrgema haridusega inimesed tõenäolisemalt kohtadel, mis eeldavad iseseisvat mõtlemist ja tegutsemist (Kagitçibaşı, 1996; Kohn, 1959). Samu – enesele orienteeritud – väärtusi arendatakse ka lastes (Durgel, Leyendecker, Yagmurlu, & Harwood, 2009; Rosato & Schmitz, 2006; Tudge *et al.*, 1999; Tulviste, 2013; Tulviste & Ahtonen, 2007). Eesti kõrgemalt haritud emade lapsed pidasid enesele orienteeritud väärtusi olulisemaks ja teiste heaolule orienteeritud väärtusi vähem oluliselt kui madalama haridustasemega emade lapsed (Tulviste *et al.*, 2018). Sama uurimus näitas olulisi erinevusi linna- ja maakoolide laste väärtustes: suurlinna koolide lastele oli iseotsustamine ja -tegutsemine olulisem ning teiste heaolule orienteeritus vähem oluline kui maapiirkondades asuvate koolide õpilaste jaoks (Tulviste *et al.*, 2018).

Uurimuse eesmärk ja hüpoteesid

Uurimuse eesmärk on välja selgitada seosed teismeliste väärtuste ja tajutud eakaaslaste ja õpetajate hoolivuse vahel. Lisaks uuritakse, kas ja kuidas seostuvad ema haridus, pere rahalised võimalused ja kooli asukoht teismeliste väärtustega. Varasemale kirjandusele (nt Barni *et al.*, 2018; Thornberg & Oğuz, 2013) tuginedes püstitan hüpoteesi, et tajutud õpetajate hoolivus on positiivselt seotud eneseületamise ja alalhoidlikkuse väärtustega. Lähtudes uurimustest, mille

järgi teismeeas enesele orienteeritud väärtusi olulisemaks peetakse (nt Tulviste & Tamm, 2014), ja eeldustest, et hoolivus on efektiivset sotsialiseerimist soodustav tegur (Steinberg, 2001), ennustan, et tajutud kaasõppijate hoolivus on positiivselt seotud eneseupitamise ja muutustele avatuse väärtustega. Lisaks eeldan, et teismelised, kelle emal on kõrgem haridus, pere majanduslik olukord parem ning kes käivad suurlinnas asuvas koolis, peavad enesele orienteeritud väärtusi olulisemaks ja teistele orienteeritud väärtusi vähem oluliseks.

Meetod

Valim

Uurimus on osa suuremast uurimisprojektist „Gümnaasiumiõpilaste üldpädevuste arendamine“. Siinse uurimuse valimisse kuulus 528 kümnenda klassi õpilast, kelle keskmine vanus oli 16,25 ($SD = 0,44$). Üle poolte osalejatest (64%) olid tüdrukud. Kõrgharidus oli 44,3 protsendil õpilaste emadel. Keskharidus või sellest madalam haridustase oli 55,7 protsendil õpilaste emadel. Valimis oli õpilasi 16 koolist üle Eesti. Suurlinnades (Tallinn, Tartu ja Pärnu) asuvatest koolidest oli 32,1% õpilastest. Teised olid väiksemate linnade või asulate koolidest.

Andmekogumine ja mõõtevahendid

Andmed on kogutud 2018. aastal. Uurimuses osalesid õpilased, kes ise ja kelle vanemad selleks kirjaliku nõusoleku andsid. Küsimustikud täideti arvutis või nutiseadmes koolitundide ajal. Selles uurimuses kasutatud küsimustike täitmiseks kulus 15–20 minutit.

Taustaandmete plokk. Õpilased märkisid oma soo ja vanuse, mis koolis nad käivad, milline on nende ema kõrgeim omandatud haridus ning kuivõrd nad nõustuvad väitega, et nende pere rahalised vahendid võimaldavad neil teha eakaaslastega samu asju (1 = ei ole üldse nõus, 5 = olen täiesti nõus).

Väärtused. Teismeliste väärtusi hinnati Schwartzi portreeküsimustikuga (Schwartz *et al.*, 2001), mis on eesti keelde kohandatud Euroopa sotsiaaluuringu raames. Küsimustik sisaldab 21 väidet, mis kirjeldavad inimest talle oluliste väärtuste kaudu. Näiteks väide „Tema jaoks on oluline aidata inimesi enda ümber. Ta tahab hoolt kanda nende heaolu eest“ kirjeldab inimest, kelle jaoks on heasoovlikkus oluline. Iga põhiväärtuse olulisust hinnati kahe väitega (v.a kõi kehaaravus, mille kohta oli küsimustikus kolm väidet). Teismelistel paluti hinnata, kuivõrd sarnased on kirjeldatud inimesed nendega kuuepalliskaalal

(1 = väga minu moodi, 6 = pole üldse minu moodi). Reliaabluskoeffitsiendid olid järgmised: enesemääratlemine .38, võim .45, kõikehaaravus .54, saavutus .69, turvalisus .45, stimulatsioon .64, konformsus .42, traditsioon .02, hedonism .59, heasoovlikkus .61. Need näitajad on sarnased varem raporteeritutelega (nt Tulviste & Tamm, 2014) ning madalad eelkõige seetõttu, et igat väärtust hindab ainult kaks väidet (Verkasalo, Lönnqvist, Lipsanen, & Helkama, 2009). Eesti-keelse küsimustiku reliaablust ja valiidsust on kinnitanud varasemad uurimused (Tulviste *et al.*, 2018; Verkasalo *et al.*, 2009).

Tajutud hoolivus. Hindamaks tajutud eakaaslaste ja õpetajate hoolivust, kasutati kahte üksikväidet: „Kaasõppijad hoolivad minust“ ja „Õpetajad hoolivad minust“. Teismelistel paluti vastata viiepalliskaalal (1 = ei ole üldse nõus, 5 = olen täiesti nõus). Üksikväited on varasemate uurimuste järgi valiidsed alternatiivid küsimustikele, et hinnata näiteks lähedust ja rahulolu suhetes (Fülöp *et al.*, 2020).

Andmeanalüüs

Andmeid analüüsiti programmiga SPSS 20.0. Portreeküsimustikuga kogutud andmeid analüüsiti Schwartzi (2012) juhiste alusel. Enne andmeanalüüsi pöörati skaala ümber nii, et kõrgem skoor tähistab väärtuse suuremat olulisust. Andmeanalüüsis kasutati keskmistatud kümne väärtuse skooride keskmistamiseks 1) arvutati igat väärtust hindavate väidete keskmine, 2) arvutati 21 väite antud hinnangute keskmine, 3) 21 väite keskmine lahutati iga väärtuse keskmisest skoorist. Keskmistatud skooride keskmine on null. Positiivne skoor tähendab, et väärtust peeti keskmisest olulisemaks. Negatiivne skoor tähendab, et väärtus oli teismelise jaoks keskmisest vähem oluline.

Hüpoteese testiti mitmese lineaarse regressioonanalüüsiga. Kokku koostati kümme mudelit, kus kümne väärtuse skoorid olid sõltuvaks tunnuseks ning sugu, ema haridustase, pere rahalised võimalused, kooli asukoht ning kaasõppijate ja õpetajate hoolivus olid prediktorid. Uurimaks prediktorite omavahelisi seoseid, kasutati sõltumatute valimite t-testi ja Pearsoni korrelatsioonanalüüsi.

Tulemused

Tabelis 2 esitatud keskmised skoorid näitavad, et uurimuses osalenud gümnaasiumiõpilased pidasid kõige olulisemateks väärtusteks heasoovlikkust ja hedonismi. Võim oli väärtushierarhias viimasel kohal. Keskmine hinnang eakaaslaste ja õpetajate hoolivusele oli viiepalliskaalal vastavalt 3,96 ja 3,76. Kaasõppijaid tajuti õpetajatest hoolivamatena, $t(527) = 5,20$, $p < .001$, Coheni

$d = 0,23$. Soolisi erinevusi tajutud hoolivuses ei esinenud. Küll aga seostusid hoolivusega pere sotsiaalmajandusliku staatuse näitajad. Paremad rahalised võimalused ($M = 4,42$, $SD = 0,70$) korreleerusid positiivselt nii eakaaslaste ($r = .19$, $p < .001$) kui ka õpetajate ($r = .11$, $p = .016$) hoolivusega. Õpilased, kelle emal oli madalam haridus, tajusid madalamat eakaaslaste hoolivust ($M = 3,87$, $SD = 0,82$) kui need, kelle emal oli kõrgharidus ($M = 4,06$, $SD = 0,78$), $t(526) = -2,74$, $p = .006$, Coheni $d = 0,24$.

Tabel 2. Keskmised skoorid väärtustes ja tajutud hoolivuses

Väärtused	<i>M (SD)</i>
Heasoovlikkus	0,68 (0,65)
Hedonism	0,55 (0,72)
Kõikehaaravus	0,41 (0,67)
Enesemääratlemine	0,36 (0,69)
Stimulatsioon	0,32 (0,90)
Turvalisus	-0,07 (0,81)
Saavutus	-0,20 (0,90)
Traditsioon	-0,51 (0,90)
Konformsus	-0,71 (0,85)
Võim	-1,03 (0,95)
Tajutud hoolivus	
Kaasõppijad hoolivad	3,96 (0,81)
Õpetajad hoolivad	3,76 (0,82)

Märkus. $N = 528$; Väärtuste skoorid on keskmistatud

Mitmese lineaarse regressioonanalüüsi tulemused on esitatud tabelis 3. Tajutud hoolivus, kooli asukoht, pere sotsiaalmajanduslik staatus ning teismeliste sugu seletasid kokku 1–11% variatiivsusest mõõdetud väärtuste skoorides. Tüdrukutega võrreldes olid konformsus ja võim poiste jaoks olulisemad. Tüdrukud hindasid kõikehaaravust, heasoovlikkust ja turvalisust kõrgemalt kui poisid. Väikelinna koolide õpilaste jaoks oli võim vähem oluline ning turvalisus olulisem kui suurlinna koolide õpilastele. Õpilased, kelle emal oli madalam haridus, pidasid kõikehaaravuse väärtust olulisemaks kui need, kelle emal oli kõrgharidus. Kaasõppijate hoolivus teismeliste väärtustega ei seostunud. Mida hoolivamatena tajuti aga õpetajaid, seda kõrgemalt hinnati kõikehaaravust, heasoovlikkust ja konformsust ning madalamalt võimu, saavutust, stimulatsiooni ja hedonismi.

Tabel 3. Taustategurite ja tajutud hoolivuse seos väärtustega

	Enelele orienteeritud väärtused				
	Enese- määratlemine B (SE)	Stimulat- sioon B (SE)	Hedonism B (SE)	Saavutus B (SE)	Võim B (SE)
Sugu (2 = tüdruk)	-.02 (.06)	.02 (.08)	.11 (.07)	-.09 (.08)	-.50 (.08)***
Kooli asukoht (2 = suurlinn)	.11 (.07)	-.09 (.09)	.02 (.07)	.15 (.09)	.18 (.09)*
Ema haridus (2 = kõrgharidus)	-.10 (.06)	.02 (.08)	.02 (.06)	.14 (.09)	.14 (.08)
Rahalised võimalused	-.01 (.04)	.08 (.06)	.01 (.05)	-.02 (.06)	.01 (.06)
Õppijad hoolivad	-.00 (.04)	.08 (.05)	.06 (.04)	-.04 (.05)	-.03 (.05)
Õpetajad hoolivad	-.02 (.04)	-.12 (.05)*	-.12 (.04)**	-.11 (.05)*	-.21 (.05)***
R ²	.01	.02	.02	.03	.11

	Teistele orienteeritud väärtused				
	Kõike- haaravus B (SE)	Hea- soovlikkus B (SE)	Turvalisus B (SE)	Konformsus B (SE)	Traditsioon B (SE)
Sugu (2 = tüdruk)	.30 (.06)***	.26 (.06)***	.19 (.07)*	-.36 (.08)***	-.06 (.08)
Kooli asukoht (2 = suurlinn)	.07 (.06)	-.11 (.06)	-.18 (.08)*	-.15 (.08)	-.04 (.09)
Ema haridus (2 = kõrgharidus)	-.12 (.06)*	-.02 (.06)	.01 (.07)	.08 (.08)	-.10 (.08)
Rahalised võimalused	-.06 (.04)	.00 (.04)	.06 (.05)	.03 (.05)	-.09 (.06)
Õppijad hoolivad	-.03 (.04)	.04 (.04)	.01 (.05)	-.07 (.05)	-.01 (.05)
Õpetajad hoolivad	.14 (.04)***	.13 (.04)***	.04 (.05)	.13 (.05)**	.07 (.05)
R ²	.09	.07	.03	.07	.01

Märkus. B = standardiseerimata regressioonikordaja; SE = standardviga; *p < .05, **p < .01, ***p < .001

Arutelu

Uurimuse eesmärk oli välja selgitada, kuidas seostuvad hilisteismeliste väärtustega tajutud eakaaslaste ja õpetajate hoolivus, aga ka kooli asukoht ja pere sotsiaalmajandusliku staatuse näitajad. Uurimuse põhitulemus on see, et õpetajate, kuid mitte eakaaslaste hoolivus on seotud sellega, milliseid väärtusi teismelised oluliseks peavad.

Hilisteismeliste väärtused

Varasemad uurimused annavad ülevaate Eesti 7–14aastaste laste ja teismeliste väärtustest (Tulviste *et al.*, 2018; Tulviste & Tamm, 2014). Siinne uurimus täiendab varasemaid, kirjeldades 16–17aastaste teismeliste väärtusi. Võrreldes keskmise teismeeaga (Tulviste & Tamm, 2014), peetakse hilisteismeeas stimulatsiooni vähem oluliseks (seitsmendas-kaheksandas klassis teisel kohal, kümnendas klassis viiendal kohal). Heasoovlikkus ja kõikehaaravus – teiste heolule ja looduse hoidmisele orienteeritud väärtused – on kümnendaks klassiks tõusnud väärtushierarhia esiossa. Hilisteismeliste väärtushierarhia sarnaneb seega palju enam täiskasvanute omaga (Schwartz & Bardi, 2001). Samas on veel siiski olulisi erinevusi: elu nautimine ning uudsus ja põnevus on hilisteismeliste väärtushierarhias palju kõrgemal ja alalhoidlikkuse väärtused palju madalamal kohal kui täiskasvanutel. Teiste riikide pikilõikeandmete (Milfont *et al.*, 2016; Vecchione *et al.*, 2016) põhjal võib eeldada, et 16–17aastaste väärtussüsteem ei ole veel stabiliseerunud.

Soolised erinevused teismeliste väärtustes olid sarnased nii Eestis kui ka teistes riikides leitudega (nt Schwartz & Rubel, 2005; Tulviste & Tamm, 2014; Vecchione *et al.*, 2016). Tüdrukud hindavad üldiselt kõrgemalt teiste heolule orienteeritud väärtusi. Poisid peavad tüdrukutega võrreldes enesele orienteeritud väärtusi nagu võim olulisemaks. Soolisi erinevusi väärtustes on muu hulgas seostatud traditsiooniliste soorollidega (vt Schwartz & Rubel, 2005). Hüpootees pere sotsiaalmajandusliku staatuse ja kooli asukoha seostest teismeliste väärtustega sai kinnitust osaliselt. Pere majanduslik olukord teismeliste väärtustega ei seostunud. Võib olla, et teismeliste subjektiivne hinnang pere rahaliste võimaluste kohta seostub nende väärtustega nõrgemalt kui objektiivsemalt mõõdetud pere sissetulek. Ema haridus seostus negatiivselt kõikehaaravuse olulisusega. Tulemus on kooskõlas varasematega, mille järgi kõrgema haridusega vanemad väärtustavad enesele orienteeritud väärtusi enam ning soovivad neid arendada ka oma lastes (nt Durgel *et al.*, 2009; Rosato & Schmitz, 2006). Vähem on teada elukoha seostest väärtustega. Siinses uurimuses väärtustasid suurlinna koolides käivad teismelised võimu kõrgemalt ja turvalisust madalamalt kui nende eakaaslased väiksematest linnadest ja asulatest. Võib oletada, et nii nagu sotsiaalmajanduslik staatustki (Kagitçibaşı, 1996; Kohn, 1959), mõjutab ka elukoht seda, millised väärtused on funktsionaalsemad.

Eakaaslaste ja õpetajate hoolivus

Siinne uurimus on üks esimestest, mis teismeliste väärtuste ja koolis tajutud hoolivuse seoste keskendub. Teismeliste hinnang eakaaslaste ja õpetajate

hoolivusele koolis oli võrdlemisi kõrge. Varasemate uurimuste järeldestega, et madalam sotsiaalmajanduslik staatus seostub psühhosotsiaalsete riskidega (Devenish, Hooley, & Mellor, 2017), on kooskõlas tulemus, et kõrgema sotsiaalmajandusliku staatusega teismelised tajusid kaasõppijaid ja õpetajaid hoolivamatena. Teismeliste väärtustega seostus aga vaid tajutud õpetajate hoolivus. Tulemused kinnitasid hüpoteesi, et õpetaja hoolivus on positiivselt seotud eneseületamise ja alalhoidlikkuse väärtustamisega. Lisaks seostus tajutud õpetaja hoolivus negatiivselt eneseupitamise ja muutustele avatuse väärtustega. Uurimus oli läbilõikeline ega võimalda mõju kohta järelduksi teha, kuid võib oletada, et õpilaste suhtes hooliv olemine on üks viis, kuidas õpetajad õpilastes teiste inimeste heaolu, looduse hoidmise ja reeglite järgimisega seotud väärtusi arendavad. Eeskujuks olemist ja hooliva sotsiaalse keskkonna loomist on õpetajad varasemates uurimustes ka ise õpilaste väärtuste kujundamise viisidena maininud (Thornberg & Oğuz, 2013; Ülavere & Veisson, 2018). Teisisõnu võidakse hoolivusega mudeldada teistele orienteeritud väärtusi. Samuti on uurimused lastevanematega näidanud, et hoolivus ja lähedased suhted suurendavad teismeliste valmidust sotsialisatsiooniväärtusi omaks võtta (Barni *et al.*, 2011; Danioni *et al.*, 2017; Friedlmeier & Trommsdorff, 2011; Knafo & Schwartz, 2003). On leitud, et Eesti õpetajad soovivad arendada õpilastes eelkõige eneseületamisega seotud väärtusi (Tamm *et al.*, 2020a). Sidudes need tulemused siinse uurimuse tulemustega, võib oletada, et hoolivas suhtes on teismelised avatumad õpetaja sotsialisatsiooniväärtuste suhtes. Samas tasub rõhutada ka sotsialiseerimise (Grusec & Goodnow, 1994) ning uuritud seoste mitmesuunalisust. Näiteks võib olla, et teismelised, kes peavad oluliseks teiste heaolule orienteeritud väärtusi, kogevad õpetajatega lähedasemaid suhteid.

Eakaaslaste hoolivus teismeliste väärtustega ei seostunud. Võib olla, et eakaaslased toetavad pigem enesele orienteeritud väärtuste arengut (Tamm *et al.*, 2018) ning hoolivus ei ole nende väärtuste kujundamisel võtmetegur. Kuigi õpetajate sotsialisatsiooniväärtustes on teiste heaolule orienteeritud väärtused esikohal, toetavad ka nemad näiteks muutustele avatust (Tamm *et al.*, 2020a). Need väärtused olid aga negatiivses seoses õpetaja hoolivusega. Võib taas järeldada, et enesele orienteeritud väärtuste kujundamine toimub teiste mehhanismide toel. Hiljutises uuringus ilmnis, et õpetajate eneseületamise ja muutustele avatuse väärtused seostusid autoriteetse õpetamisstiili (soojus ja optimaalne kontroll) rakendamisega (Barni *et al.*, 2018). Võib olla, et just teismeliste autonoomia toetamine on muutustele avatuse ja teiste enesele orienteeritud väärtuste kujundamisel oluline.

Eakaaslaste hoolivuse ja teismeliste väärtuste ebaolulise seose põhjuste kohta võib teha ka teisi oletusi. Võib olla, et eakaaslaste mõju hakkab hilisteismeeas vähenema. Uurimused näitavad, et vanemaks saades suudetakse

eakaaslaste mõjule paremini vastu seista (Sumter *et al.*, 2009). Siinses uurimuses ei hinnatud sõprade – lähedaste eakaaslaste –, vaid üldisemalt kaasõppijate hoolivust. Just suurema eakaaslaste grupi survele allumine võib hilises teismeeas väheneda ning seosed eakaaslastega suhete ja personaalsete väärtuste vahel nõrgeneda. Samas võib olla, et eakaaslaste roll väärtuste kujundamisel ongi väike. Hiljutine uurimus näitas, et sarnasus personaalsete ja klassikaaslaste väärtuste vahel ei seostunud teismeliste psühholoogilise kohanemise näitajatega (Tamm *et al.*, 2020b). Võib olla, et suhetel eakaaslastega on suurem roll käitumise ja maitse-eelistuste (nt riietus, muusika) kujundamisel (Wang, Peterson, & Morpheu, 2007; Wilson & MacGillivray, 1998). Õpetajad seevastu on formaalse väärtuskasvatuse läbiviijad, kes arendavad muu hulgas õppekavast lähtudes õpilaste kultuuri- ja väärtuspädevust.

Piirangud ja edasised uurimissuunad

Uurimus oli läbilõikeline ning seega tuleb tehtud järeldustesse suhtuda mõningase ettevaatusega. Väärtuste sotsialiseerimine on mitmesuunaline (Grusec & Goodnow, 1994). Vaja on pikiuuringuid, et paremini mõista väärtuste ülekandumise mehhanisme ning nii teismeliste kui ka sotsialiseerijate rolli selles. Siinse uurimuse puuduseks võib pidada Schwartzi portreeküsimustiku osa alaskaalade väga madalat sisereliaablust. Samuti seab piiranguid vaid teismeliste hinnangutele tuginemine ja tajutud hoolivuse hindamine üksikväidete abil. Edasistesse uurimustesse võiks kaasata õpetajate ja kaasõppijate hinnangud (nt sotsialisatsiooniväärtuste ja suhete kohta) ning mõõta suhete eri dimensioone. Kuna varem on näidatud sotsialiseerijate koosmõju (Barni *et al.*, 2014), annaksid väärtuslikke tulemusi uurimused, kus hinnatakse ühtaegu nii emade ja isade, õpetajate kui ka eakaaslaste mõju teismeliste väärtuste kujunemisele.

Kokkuvõte

Uurimuse tulemustel on praktiline väärtus õpetajatele ja teistele väärtuskasvatuse läbiviijatele. Esiteks aitavad tulemused mõista teismeliste väärtuste normatiivset arengut. Teismeliste väärtusi kujundades on oluline olla toetav ka nende väärtuste suhtes, mis sel arenguperioodil domineerivad. Teiseks aitab sinne uurimus selgitada variatiivsust teismeliste väärtustes ning viise, kuidas õpetajana väärtusi kujundada. Uurimuse tulemused pakuvad täiendavat empiirilist kinnitust sellele, et teismeliste väärtusi kujundab neid ümbritsev keskkond. Ema haridus ja kooli asukoht seostusid paari väärtusega. Kõige suuremat rolli tundub käsitletud teguritest teismeliste väärtustes mängivat õpetaja hoolivust. Teiste heaolule orienteeritud väärtused, mis on hilisteismeeas

olulisimate väärtuste seas, seostusid kõrgema tajutud õpetaja hoolivusega. Hoolivus võib seega olla üks mehhanism, mille kaudu õpetajatena õpilaste väärtusi kujundada.

Kasutatud kirjandus

- Aluja, A., del Barrio, V., & García, L. F. (2005). Relationships between adolescents' memory of parental rearing styles, social values and socialisation behavior traits. *Personality and Individual Differences*, 39(5), 903–912. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.02.028>
- Barni, D., Ranieri, S., Scabini, E., & Rosnati, R. (2011). Value transmission in the family: do adolescents accept the values their parents want to transmit?. *Journal of Moral Education*, 40(1), 105–121. <https://doi.org/10.1080/03057240.2011.553797>
- Barni, D., Russo, C., & Danioni, F. (2018). Teachers' values as predictors of classroom management styles: A relative weight analysis. *Frontiers in Psychology*, 9, 1970. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01970>
- Barni, D., Vieno, A., Rosnati, R., Roccato, M., & Scabini, E. (2014). Multiple sources of adolescents' conservative values: A multilevel study. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(4), 433–446. <https://doi.org/10.1080/17405629.2013.857307>
- Berson, Y., & Oreg, S. (2016). The role of school principals in shaping children's values. *Psychological Science*, 27(12), 1539–1549. <https://doi.org/10.1177/0956797616670147>
- Cemalcilar, Z., Secinti, E., & Sumer, N. (2018). Intergenerational transmission of work values: A meta-analytic review. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(8), 1559–1579. <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0858-x>
- Ciecuch, J., Davidov, E., & Algesheimer, R. (2016). The stability and change of value structure and priorities in childhood: A longitudinal study. *Social Development*, 25(3), 503–527. <https://doi.org/10.1111/sode.12147>
- Collins, P. R., Lee, J. A., Sneddon, J. N., & Döring, A. K. (2017). Examining the consistency and coherence of values in young children using a new Animated Values Instrument. *Personality and Individual Differences*, 104, 279–285. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.08.024>
- Daniel, E., & Benish-Weisman, M. (2019). Value development during adolescence: Dimensions of change and stability. *Journal of Personality*, 87(3), 620–632. <https://doi.org/10.1111/jopy.12420>
- Danioni, F., Barni, D., & Rosnati, R. (2017). Transmitting sport values: The importance of parental involvement in children's sport activity. *Europe's Journal of Psychology*, 13(1), 75–92. <https://doi.org/10.5964/ejop.v13i1.1265>
- Devenish, B., Hooley, M., & Mellor, D. (2017). The pathways between socioeconomic status and adolescent outcomes: a systematic review. *American Journal of Community Psychology*, 59(1–2), 219–238. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12115>
- Durgel, E. S., Leyendecker, B., Yagmurlu, B., & Harwood, R. (2009). Sociocultural influences on German and Turkish immigrant mothers' long-term socialization goals. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(5), 834–852. <https://doi.org/10.1177/0022022109339210>

- Friedlmeier, M., & Trommsdorff, G. (2011). Are mother-child similarities in value orientations related to mothers' parenting? A comparative study of American and Romanian mothers and their adolescent children. *European Journal of Developmental Psychology, 8*(6), 661–680. <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.590649>
- Fülöp, F., Bóthe, B., Gál, É., Cachia, J. Y. A., Demetrovics, Z., & Orosz, G. (2020). A two-study validation of a single-item measure of relationship satisfaction: RAS-1. *Current Psychology, 19*(1), 1–10. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00727-y>
- Grusec, J. E., & Goodnow, J. J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology, 30*(1), 4–19. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.1.4>
- Hartup, W. W. (1979). The social worlds of childhood. *American Psychologist, 34*(10), 944–950. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.944>
- Hofmann-Towfigh, N. (2007). Do students' values change in different types of schools?. *Journal of Moral Education, 36*(4), 453–473. <https://doi.org/10.1080/03057240701688010>
- Kagitçibaşı, Ç. (1996). *Family and human development across cultures*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kasser, T., Ryan, R. M., Zax, M., & Sameroff, A. J. (1995). The relations of maternal and social environments to late adolescents' materialistic and prosocial values. *Developmental Psychology, 31*(6), 907–914. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.31.6.907>
- Khaleque, A., & Rohner, R. P. (2002). Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross-cultural and intracultural studies. *Journal of Marriage and Family, 64*, 54–64. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00054.x>
- Knafo, A., & Schwartz, S. H. (2003). Parenting and adolescents' accuracy in perceiving parental values. *Child Development, 74*(2), 595–611. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.7402018>
- Knafo, A., & Schwartz, S. H. (2004). Identity formation and parent-child value congruence in adolescence. *British journal of developmental psychology, 22*(3), 439–458. <https://doi.org/10.1348/0261510041552765>
- Kohn, M. L. (1959). Social class and parental values. *American Journal of Sociology, 64*, 337–351. <https://doi.org/10.1086/222493>
- Koscielniak, M., & Bojanowska, A. (2019). The role of personal values and student achievement in academic dishonesty. *Frontiers in Psychology, 10*, 1887. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01887>
- Laursen, B., & Bukowski, W. M. (1997). A developmental guide to the organisation of close relationships. *International Journal of Behavioral Development, 21*(4), 747–770. <https://doi.org/10.1080/016502597384659>
- Lewis-Smith, I., Pass, L., & Reynolds, S. (2020). How adolescents understand their values: A qualitative study. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 15*(1), 1–10. <https://doi.org/10.1177/1359104520964506>
- Maccoby, E. E. (1994). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology, 28*(6), 1006–1017. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.6.1006>
- Menesini, E., Nocentini, A., & Camodeca, M. (2013). Morality, values, traditional bullying, and cyberbullying in adolescence. *British Journal of Developmental Psychology, 31*(1), 1–14. <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.2011.02066.x>

- Milfont, T. L., Milojev, P., & Sibley, C. G. (2016). Values stability and change in adulthood: A 3-year longitudinal study of rank-order stability and mean-level differences. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(5), 572–588. <https://doi.org/10.1177/0146167216639245>
- Prioste, A., Narciso, I., Gonçalves, M. M., & Pereira, C. R. (2015). Family relationships and parenting practices: A pathway to adolescents' collectivist and individualist values?. *Journal of Child and Family Studies*, 24(11), 3258–3267. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0129-3>
- Rosato, N. S., & Schmitz, M. F. (2006). Valued Characteristics of Children in a Changing Social Environment. *Families in Society*, 87(2), 277–284. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.3521>
- Schwarz, B., Mayer, B., Trommsdorff, G., Ben-Arieh, A., Friedlmeier, M., Lubiewska, K., Mishra, R., & Peltzer, K. (2012). Does the importance of parent and peer relationships for adolescents' life satisfaction vary across cultures?. *The Journal of Early Adolescence*, 32(1), 55–80. <https://doi.org/10.1177/0272431611419508>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. <https://doi.org/10.1177/0272431611419508>
- Schwartz, S. H. (2012). Human Values. ESS EduNet. [Online document]. Retrieved from <http://essedunet.nsd.uib.no/cms/topics/1/>
- Schwartz, S. H., & Bardi, A. (2001). Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(3), 268–290. <https://doi.org/10.1177/0022022101032003002>
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 519–542. <https://doi.org/10.1177/0022022101032005001>
- Schwartz, S. H., & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(6), 1010–1028. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.6.1010>
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent–adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1–19. <https://doi.org/10.1111/1532-7795.00001>
- Sumter, S. R., Bokhorst, C. L., Steinberg, L., & Westenberg, P. M. (2009). The developmental pattern of resistance to peer influence in adolescence: Will the teenager ever be able to resist?. *Journal of Adolescence*, 32(4), 1009–1021. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.08.010>
- Tam, K. P., & Lee, S. L. (2010). What values do parents want to socialize in their children? The role of perceived normative values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41(2), 175–181. <https://doi.org/10.1177/0022022109354379>
- Tamm, A., Kasearu, K., Tulviste, T., & Trommsdorff, G. (2018). Links Between Adolescents' Relationships With Peers, Parents, and Their Values in Three Cultural Contexts. *The Journal of Early Adolescence*, 38(4), 451–474. <https://doi.org/10.1177/0272431616671827>
- Tamm, A., & Tulviste, T. (2015). The role of gender, values, and culture in adolescent bystanders' strategies. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(3), 384–399. <https://doi.org/10.1177/0886260514535097>

- Tamm, A., Tulviste, T., & Martinson, G. (2020a). Teachers' personal values, age, and educational setting shape their socialisation values. *Journal of Beliefs & Values, 41*(3), 322–330. <https://doi.org/10.1080/13617672.2019.1653055>
- Tamm, A., Tulviste, T., & Tõnissaar, M. (2020b). Values of adolescents and values prevailing in the classroom are related to adolescents' psychological adjustment. *European Journal of Developmental Psychology*. <https://doi.org/10.1080/17405629.2020.1755250>
- Thornberg, R., & Oğuz, E. (2013). Teachers' views on values education: A qualitative study in Sweden and Turkey. *International Journal of Educational Research, 59*, 49–56. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2013.03.005>
- Tudge, J., Hogan, D., Lee, S., Tammeveski, P., Meltsas, M., Kulakova, N., Snezhkova, I., & Putnam, S. (1999). Cultural heterogeneity: Parental values and beliefs and their preschoolers' activities in the United States, South Korea, Russia, and Estonia. In A. Göncü (Ed.), *Children's engagement in the world* (pp. 62–96). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tulviste, T. (2013). Socialization values of mothers and fathers: does the child's age matter? *Trames, 17*, 29–140. <https://doi.org/10.3176/tr.2013.2.02>
- Tulviste, T., & Ahtonen, M. (2007). Child-rearing values of Estonian and Finnish mothers and fathers. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 38*(2), 137–155. <https://doi.org/10.1177/0022022106297297>
- Tulviste, T., Harro, H., & Tamm, A. (2018). Value Structure and Priorities in Estonian Children: using the Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C). *Child Indicators Research, 11*, 1817–1829. <https://doi.org/10.1007/s12187-017-9512-5>
- Tulviste, T., Mizera, L., & De Geer, B. (2012). Socialization values in stable and changing societies: A comparative study of Estonian, Swedish, and Russian Estonian mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 43*, 480–497. <https://doi.org/10.1177/0022022111401393>
- Tulviste, T., & Rohner, R. P. (2010). Relationships between perceived teachers' and parental behavior and adolescent outcomes in Estonia. *Cross-Cultural Research, 44*(3), 222–238. <https://doi.org/10.1177/1069397110366797>
- Tulviste, T., & Tamm, A. (2014). Brief report: Value priorities of early adolescents. *Journal of Adolescence, 37*(5), 525–529. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.04.006>
- Vecchione, M., Schwartz, S., Alessandri, G., Döring, A. K., Castellani, V., & Caprara, M. G. (2016). Stability and change of basic personal values in early adulthood: An 8-year longitudinal study. *Journal of Research in Personality, 63*, 111–122.
- Vecchione, M., Schwartz, S. H., Davidov, E., Cieciuch, J., Alessandri, G., & Marsicano, G. (2020). Stability and change of basic personal values in early adolescence: A 2-year longitudinal study. *Journal of Personality, 88*(3), 447–463. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2016.06.002>
- Verkasalo, M., Lönnqvist, J. E., Lipsanen, J., & Helkama, K. (2009). European norms and equations for a two dimensional presentation of values as measured with Schwartz's 21-item portrait values questionnaire. *European Journal of Social Psychology, 39*(5), 780–792. <https://doi.org/10.1002/ejsp.580>
- Wang, A., Peterson, G. W., & Morpheus, L. K. (2007). Who is more important for early adolescents' developmental choices? Peers or parents?. *Marriage & Family Review, 42*(2), 95–122. https://doi.org/10.1300/J002v42n02_06

- Wilson, J. D., & MacGillivray, M. S. (1998). Self-perceived influences of family, friends, and media on adolescent clothing choice. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 26(4), 425–443. <https://doi.org/10.1177/1077727X980264003>
- Özdemir, S. B., & Özdemir, M. (2019). How do Adolescents' Perceptions of Relationships with Teachers Change during Upper-Secondary School Years?. *Journal of Youth and Adolescence*, 49, 921–935. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01155-3>
- Ülavere, P., & Veisson, M. (2018). Assessments by principals, teachers, and parents on values education in Estonian kindergartens. *Early Years*, 38(4), 429–452. <https://doi.org/10.1080/09575146.2017.1283296>

Estonian late adolescents' values: links with perceived care, school location, and family socioeconomic status

Anni Tamm^{a1}

^a Institute of Psychology, University of Tartu

Summary

Introduction

The period of adolescence is of critical importance in value development. Whilst the value system has become relatively stable by early adulthood (Vecchione et al., 2016), adolescents are still exploring different values along with their quest for identity (Hoffmann-Towfigh, 2007; Knafo & Schwartz, 2004; Tulviste & Tamm, 2014). So far, most research on value transmission has been done in the family. These studies show that warm and caring relationships facilitate parent-child value transmission (Barni, Ranieri, Scabini, & Rosnati, 2011). Adolescents who perceive parental warmth and nurturance are more attentive towards parental socialization values, perceive these values more accurately, and are more willing to accept them (Barni et al., 2011; Danioni, Barni, & Rosnati, 2017; Friedlmeier & Trommsdorff, 2011; Knafo & Schwartz, 2003). In addition to parents, peers and teachers are important socialization agents, but their role in adolescents' value development has received much less attention. This study helps to fill the gap in the literature by examining primarily associations between late adolescents' values and perceived care by peers and teachers at school.

Adolescents' relationships with teachers and peers function somewhat differently, but are both necessary for healthy development (Hartup, 1979; Laursen & Bukowski, 1997). Although there are mixed findings (Prioste et al., 2015), some studies suggest that the peer context is most important for the development of self-oriented values, whereas other-oriented values develop primarily in vertical relationships (Friedlmeier & Trommsdorff, 2011; Prioste et al., 2015; Tamm, Kasearu, Tulviste, & Trommsdorff, 2018). It has been claimed that perceived care is of central importance in these socialization contexts as well (Steinberg, 2001). In a recent study, adolescents described the influence of supporting peer relationships in their value development (Lewis-Smith, Pass,

---

¹ Institute of Psychology, University of Tartu, Näituse 2, Tartu, 50409 Estonia;
anni.tamm@ut.ee

& Reynolds, 2020). A longitudinal study showed that for adolescents who perceived that their relationships with teachers improved over time, achievement values became increasingly important (Özdemir & Özdemir, 2019). Teachers consider role modeling and creating a positive social atmosphere as one of the means by which to shape students' values (Thornberg & Oğuz, 2013; Ülavere & Veisson, 2018). A study with school principals confirmed that the school's social climate has an important influence on students' values (Benson & Oreg, 2016).

In addition to perceived care at school, the socioeconomic status of one's family (maternal education and family economic well-being) and the location of the school (large vs small town or rural area) will be taken into account. Prior studies indicate that all of these factors influence one's values (Durgel et al., 2009; Kagitçibaşı, 1996; Kohn, 1959; Rosato & Schmitz, 2006; Tudge et al., 1999; Tulviste, 2013; Tulviste & Ahtonen, 2007; Tulviste et al., 2018) and thus help to understand the variability in adolescents' values.

This study aimed to find out how perceived care by peers and teachers, but also the location of the school and the socioeconomic status of the family relate to late adolescents' values. It was hypothesized that perceived teachers' care is linked positively to self-transcendence and conservation values, whilst perceived peers' care relates positively to self-enhancement and openness to change values. The study also expected to find that adolescents whose mothers have higher education, family's economic well-being is higher, and who attend schools in large towns consider self-oriented values more important and other-oriented values less important.

Method

The sample included 528 adolescents from Estonia. Their mean age was 16.25 ($SD = 0.44$) and 64% were girls. Adolescents' values were assessed with the Estonian version of the Portrait Values Questionnaire (Schwartz et al., 2001). It measures the importance of ten basic values that are organized along two bipolar dimensions: self-enhancement (power, achievement) vs self-transcendence (benevolence, universalism) and openness to change (stimulation, self-direction, hedonism) vs conservation (tradition, security, conformity). Self-enhancement and openness to change values are self-oriented and self-transcendence and conservation values reflect other-orientation (Schwartz, 1992). The questionnaire included 21 verbal portraits that describe a person in terms of what is important to him or her. For each portrait, adolescents were asked to indicate how similar the person is to themselves on a 6-point scale.

Adolescents' perception of relationships with teachers and peers at school were assessed with two individual items: "Teachers care about me" and "My fellow students care about me". Adolescents' rated the items on a 5-point scale. Adolescents were also asked to provide background data such as their sex, age, the school they attend, their mother's educational level, and family's economic well-being (on a 5-point scale, they indicated the degree to which their family's economic condition enabled them to do similar things as their peers).

Results and discussion

The hypotheses were tested with multiple regression. The findings partially confirmed the hypothesis on the role of family's socioeconomic status and school location in adolescents' values. The socioeconomic well-being was not linked to adolescents' values. Maternal education related negatively to universalism. The results are in accordance with previous ones showing that more highly educated parents consider self-oriented values more important and aim to socialize these in their children as well (Durgel et al., 2009; Rosato & Schmitz, 2006). Adolescents from large towns rated power more highly and security less highly than their peers from rural areas or smaller towns. It is likely that in addition to education (Kagitçibaşı, 1996; Kohn, 1959), the place of residence (e.g., rural or urban) affects which values are more functional and adaptive.

Adolescents perceived their peers and teachers at school to be relatively caring. Only perceived teachers' care was linked to adolescents' values. The findings support the hypothesis that teachers' care is positively related to self-transcendence and conservation values. Teachers' care was negatively related to self-enhancement and an openness to change values. The present study used cross-sectional data and is thus limited in its conclusions, but it might be that being caring towards students is one way how teachers socialize values related to others' well-being, care for nature, and following the rules. In prior studies, teachers have reported that being a role model and creating a caring social environment are amongst the means of shaping students' values (Thornberg & Oğuz, 2013; Ülaver & Veisson, 2018). In other words, teachers might "model" other-oriented values to students by being caring towards them. Moreover, it can be assumed that in a caring relationship adolescents are more open to teachers' socialization values and willing to accept other-oriented values that teachers in Estonia value most as part of the socialization process (Tamm et al., 2020a).

There are several explanations for why perceived care by peers did not link to adolescents' values. Assuming that peers are more relevant in the

development of self-oriented values, it might be that caring relationships are not a key factor that shapes these values. It is also possible that in late adolescence, peer influence starts to decrease (Sumter, Bokhorst, Steinberg, & Westenberg, 2009) or that peers play a bigger role in shaping adolescents' behavior and taste preferences (e.g., music and clothing) than their value priorities (Wang, Peterson, & Morphey, 2007; Wilson & MacGillivray, 1998).

Conclusion

The study helps to understand the variability in adolescents' values and the means of supporting their value development. The findings provide additional empirical support for the importance of the environment in shaping adolescents' values. Among the factors included in the study, perceived care by teachers seemed to be the most important. Thus, being caring towards students might be one mechanism through which to develop other-oriented values in adolescents.

Keywords: values, socialization, adolescents, teachers, peers, perceived care